

af demokratiet, som er bærende hele værket igennem: demokratiet som styreform og demokratiet som ideologi. Med dødsstraffen som eksempel påvises en uoverensstemmelse mellem den demokratiske ideologi om livets ukrænkelighed og udførelsen af dødsstraf. Samtidig fremhæver MHH det problematiske i, at moderne politikere til tider fastholder en dagsorden, som befolkningen er uenig i. Derved problematiseres forholdet mellem på den ene side den demokratiske ideologi, der opfatter demokratiet som en styreform, hvor folket indirekte eller direkte udøver statsmagten, og på den anden side den politiske virkelighed. Det er relevante problemstillinger, MHH her bringer op; problemstillinger, der synes at have en hel del at gøre med den måde, vi har opbygget vore demokratiske politiske systemer på. Igen kan man finde inspirerende læsning i *Kilder til demokratiet 1750-2000*. Fremhæves skal uddragene af Hal Kochs og Alf Ross' værker *Hvad er demokrati?* og *Hvorfor demokrati?* fra henholdsvis 1945 og 1946.

Afslutningsvis åbner MHH for en debat om globaliseringens påvirkning af den moderne stat og dermed demokratiet. Eftersom det er svært at spå om fremtiden, må de dystre fremtidsudsigter stå for bogens egen regning – selvom man umiddelbart er tilbøjelig til at give den ret.

Thomas Jakobsen

Dänemark, Norwegen und Schweden im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung. Nordische Königreiche und Konfession 1500 bis 1660. Herausgegeben von Matthias Asche und Anton Schindling. Bind 62 i serien *Katholisches Leben und Kirchenreform im Zeitalter der Glaubensspaltung*. 333 s. Aschendorff Verlag. Münster 2003. 34 i.

Anton Schindling er professor i nyere tids historie ved universitetet i Tübingen og i besiddelse af en næsten utrolig energi. Inden for rammerne af den store serie om *Katholisches Leben und Kirchenreform im Zeitalter der Glaubensspaltung* har han siden 1992 sammen med Walter Ziegler og skiftende assistenter udgivet ikke mindre end 7 bind i underserien *Die Territorien des Reichs im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung. Land und Konfession 1500-1650*. Netop de tyske fyrstendømmers konfessionelle historie på reformationstiden er ikke for nybegyndere i faget, men det er Anton Schindling heller ikke. Målet med serien er ikke at lave en traditionel kirkehistorie men at integrere de religiøse og kirkelige forhold i den politiske historie, og det er i vidt omfang lykkedes. Der er i hvert bind dels generelle oversigter over regionens dynastiske og politiske forhold, dels afhandlinger om centrale emner inden for bindets geografiske område. Ydermere har hvert bind tematiske kort over området og kronologiske oversigter over fyrstehusene m.v. samt en meget udførlig bibliografi og fine registre. Hvert bind kan på den måde bruges som en topografisk håndbog med særlig vægt på de kirkelige forhold og samtidig tjene som en indføring i regionens historie på reformationstiden.

Efter at Det tyske Rige på den måde var dækket, gik Anton Schindling i gang med Ungarn (bd. 60, 2000). Nu er turen kommet til Norden, og det forlyder, at et bind om Baltikum er under udgivelse.

Bindet om Norden består ud over de nævnte oversigter af fire afhandlinger. Medudgiveren Matthias Asche, Tübingen, har skrevet en indledende artikel til bindet: *Centrum og periferi i Nordeuropas historie på reformationstiden. Forsøg på en problemstilling*. Derpå følger en oversigt over stats- og kirkehistorien i Danmark,

Norge og Island fra 1397 til 1660, skrevet af Jens E. Olesen, der er professor i historie ved universitetet i Greifswald, og en tilsvarende for Sverige og Finland af hans kollega i Greifswald, Werner Buchholz. Bindet slutes med en større afhandling af Tore Nyberg, der i en menneskealder og indtil 2001 var lektor i middelalderens historie ved Syddansk Universitet i Odense: *Das religiöse Profil des Nordens – Die Entwicklung von Kirchlichkeit und Frömmigkeit in den skandinavischen Ländern vom Späten Mittelalter bis zum Konfessionellen Zeitalter*.

I sin indledning understreger Matthias Asche, at de nordiske lande først og fremmest var modtagere af de nye reformatoriske idéer fra Tyskland, men at Sverige i stormagtstiden frem til 1720 med sin aktive kirke- og kulturpolitik i de svenske provinser syd for Østersøen lod disse idéer komme tilbage til kontinentet og påvirkede de protestantiske kirker der. Desværre giver han ikke nogen konkrete eksempler på denne interessante teori.

De to store kapitler af Jens E. Olesen og Werner Buchholtz giver begge udmærkede oversigter over de nordiske landes historie med særlig vægt på kirken og åndslivets historie på reformationstiden. Man kan dog undre sig over, at Jens E. Olesen tilsyneladende ikke tillægger Christians 3.s konfiskation af bispe- og kirkegodset nogen særlig betydning, selv om det dog drejede sig om en betragtelig del af landets landbrugsjord. Det er også mærkeligt, at der igennem hele bogen optræder en svensk konge ved Navn Gustav Eriksson. Omfattende studier viser, at der er tale om ingen ringere end Gustav 1. Vasa, som dog både i Norden og i Europa er velkendt under dette navn.

Værre er det, at Tore Nybergs glimrende afhandling om Nordens religiøse profil bryder dispositionen og fører til overlapninger og gentagelser. Således nævnes det stockholmske blodbad 1520 af alle tre forfattere (s. 36, s. 128-30 og s. 258-60) med ret divergerende tolkninger af Christians 2.s motiver, uden at det har givet anledning til kommentarer eller henvisninger i teksten. Det virker faktisk som om, de tre forfattere har skrevet deres bidrag uden nogen form for samarbejde eller koordinering, hvilket kunne have givet en bedre bog.

Hele serien lægger vægt på god dokumentation. På den baggrund kan det undre, at kun Mathias Asches bidrag er forsynet med fodnoter med særdeles fylde henvisninger til kilder og litteratur, men til gengæld ingen litteraturliste. De øvrige tre bidrag har ingen noter, men hver sin litteraturliste med ikke så få ens henvisninger.

I betragtning af, at dette værk henvender sig til studerende og forskere, som har brug for at anvende bogen til at skaffe sig yderligere informationer, er manglen på noter meget kritisabel. Det havde været så enkelt for hver forfatter at forsyne sine tekster med korte henvisningsnoter (forfatter, årstal, sidetal) og til slut en fælles litteraturliste. »*Keine Hexerei, nur Behändigkeit*«.

Karl-Erik Frandsen

Britain and the Baltic. Studies in Commercial, Political and Cultural Relations 1500- 2000. Edited by PATRICK SALMON and TONY BARROW. University of Sunderland Press, 2003, 358 s., £17,95.

Den foreliggende bog er resultatet af en konference afholdt ved universitetet i Durham i 1999 med emnet *Britain and the Baltic: East Coast Connections*. Af 30 foredrag på konferencen har redaktionen udvalgt 18 bidrag, som i omarbejdet form er trykt i bogen.

Allerede i 1500-tallet var Østersøområdet leverandør af en række produkter,